

संस्थापक संपादक

डॉ. बी.बी. पवार

संपादक

डॉ. भास्कर गायकवाड

संपादन सहयोग

पराग वाड

चित्रांकन आणि मांडणी

कैलास भामरे

व्यवस्थापक - लेखा विभाग

राजेंद्र बागुल

सहकार्य

विजय पवार

संचालक, पूर्वा अँग्रोटेक

सुहास कदम

संचालक, पूर्वा अँग्रो मार्केटिंग

महेश पाटील

संचालक, पूर्वा केमटेक, खान्देश

विजय नाईकरे

विभागीय व्यवस्थापक- पूर्वा केमटेक, पुणे

सचिन दिघे

विभागीय व्यवस्थापक- पूर्वा केमटेक, संगमनेर

रईस इनामदार

विभागीय व्यवस्थापक- पूर्वा केमटेक,
कोपरगाव

नंदकिशोर चतरकर

विभागीय व्यवस्थापक- पूर्वा केमटेक, विदर्भ

संजय पाटील

विभागीय व्यवस्थापक- पूर्वा केमटेक,
मराठवाडा

पूर्वा केमटेक प्रा.लि.,

एम ११३, एमआयडीसी अंबड,

नाशिक-४२२०१०

मो. ७४२००१४७८९

email:poorvakrushidoot@gmail.com

संपादकीय

कर्जमाफीच्या दुबळ्या कुबड्या कशाला ?

कृषिक्षेत्राला पायाभूत सुविधा पुरवा !

डॉ. भास्कर गायकवाड

(संपादक : 'पूर्वा कृषिदूत')

मो. ९८२२५१९२६०

gaikwadbh@yahoo.com

कृषी हा विषय तसा राज्य सरकारचा. परंतु दिवसेंदिवस राज्य सरकारच्या बजेटमधून शेतीच्या योजनांसाठी अर्थसंकल्पीय तरतूद कमी होत आहे. शेतीविषयक योजनांसाठी तसे पाहिले तर केंद्र सरकारच्या बजेटमध्ये बऱ्यापैकी तरतूद केली जाते. मागील ५० वर्षांमध्ये कृषिक्षेत्राच्या मदतीमध्ये मोठ्या प्रमाणात घट झालेली आहे. भारत कृषिप्रधान देश आहे. कृषी विषयाला प्राधान्यक्रम दिला पाहिजे. कृषीचा विकास करण्यासाठी जास्तीत जास्त आर्थिक उपलब्धी करून देण्याबाबत चर्चा होत असते. परंतु शेतकऱ्यांना नेमके काय पाहिजे ते देण्यासाठी मात्र प्रत्यक्ष कृती क्वचितच झालेली दिसते. शेतकऱ्यांची कर्जमाफी हा सर्वात चर्चेत असलेला विषय. शेतकऱ्यांना आजच्या शेतीमधील समस्येतून बाहेर काढण्यासाठी केवळ शेतकऱ्यांची कर्जमाफी हे खरं तर एकमेव उत्तर होऊ शकत नाही.

तलावातलं पाणीच बदलायला हवं...

तलावातील सर्व पाणीच घाण झाले असेल तर माशांना औषध देऊन उपयोग नाही, तर तलावातील पाणीच बदलले पाहिजे असे म्हटले जाते. आज शेती व्यवसायामुळे शेतकरी कर्जबाजारी होत असेल तर कर्जमाफी देण्याऐवजी शेती व्यवसाय कशामुळे तोट्यात जातो यावरच कायमस्वरूपी योजना तयार केली पाहिजे आणि त्या योजनांसाठी आवश्यक असलेला निधी खर्च केला तर मग शेतकरी कर्जबाजारी होणार नाही. शेतकरी आपली शेती कष्टाने, शास्त्राने करून मोठा पैसा गुंतवितो. परंतु त्याने गुंतविलेला पैसा हा सर्व जुगारच असतो. विशेषतः 'मामा' (मान्सून आणि मार्केट) हा सर्वात मोठा घटक शेतकऱ्यांना जीवनातून कधीही उठवू शकतो. या 'मामा'चे भूत शेतकऱ्यांच्या डोक्यावर असते आणि त्या चिंतेतच शेतकरी पैसा, कष्ट आणि सर्व संसार शेतीच्या जुगारातील डावावर लावतो. या दोन्हीपैकी एका 'मा' ने धोका दिला तरी शेतकरी तोट्यात जातो आणि त्यामुळे शेतकरी कर्जबाजारी होतो. दोन-तीन वर्षांतून एकदा शेतकऱ्याला मोठा झटका बसला की त्यातून बाहेर येण्यासाठी फार प्रयत्न करावे लागतात. पूर्वीच्या काळी शेतीचा उत्पादन खर्च कमी होता. बियाणे घरचे, खतांचा-कीटकनाशकांचा खर्च नाही आणि मजुरांचा कमी खर्च, बहुतेक घरचेच मजूर. यामुळे उत्पादन कमी असूनही शेतकऱ्यांवर कर्जबाजारी होण्याची वेळ येत नव्हती. एखाद्या वर्षी पीक वाया गेले तर त्याच्यावर कोणाचेही कर्ज नसायचे त्यामुळे कर्जबाजारी होण्याचा प्रश्नच निर्माण होत नव्हता. आज उत्पादन वाढूनही शेतकरी कर्जबाजारी होतोय ही शोकांतिका आहे. शेतकरी घेतलेले कर्ज शेतीसाठी न वापरता इतर कारणांसाठी वापरतो त्यामुळे कर्जबाजारी होतो असे बोलले जाते मात्र ही बाब खरी नाही. शेतीतून मिळालेल्या उत्पादनातून शेतीचाच खर्च भागविणे

अवघड झाले आहे. मग त्याच्या कुटुंबासाठी लागणारा पैसा त्याने कोठून उपलब्ध करावयाचा? बियाणे, खते, कीटकनाशके, पाणीपट्टी, लाईटबिल, मजुरी, मशागतीचे दर दिवसेंदिवस वाढत आहेत. वाढलेल्या खर्चाच्या तुलनेने शेतीमालाला भाव वाढत नाही. त्यामुळे शेतीमधून मिळणाऱ्या नफ्याचे प्रमाण घटत जाऊन आज उत्पादन खर्च मिळत असलेल्या उत्पन्नापेक्षा जास्त आहे. तसेच 'मामा'मुळेही आर्थिक अडचणी येऊन शेतकरी कर्जबाजारी होतो. यातून बाहेर पडण्यासाठी आज शेतकऱ्यांकडे कोणताही पर्याय नसल्यामुळे कर्ज बुडविणे किंवा आत्महत्या हे दोनच दुर्दैवी पर्याय शेतकरी निवडताना दिसतात!

महाराष्ट्रात सर्वाधिक शेतकरी आत्महत्या

बहुसंख्य शेतकरी प्रामाणिक आणि आत्मसन्मानित असल्यामुळे कर्ज बुडविण्यापेक्षा आत्महत्येचा मार्ग त्यांना सोयीस्कर वाटतो. शेतकरी कर्जबाजारी झाल्यामुळे आत्महत्या वाढलेल्या आहेत. मागील वीस वर्षांत शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या मोठ्या प्रमाणात वाढलेल्या असून, देशात सर्वाधिक शेतकरी आत्महत्या महाराष्ट्र राज्यात होतात. देशामध्ये मागील २० वर्षांत २,९६,४३८ आत्महत्या झालेल्या आहेत. यापैकी ६०,७५० शेतकरी आत्महत्या एकट्या महाराष्ट्रामध्ये झालेल्या आहेत. म्हणजे देशातील प्रत्येक पाच शेतकरी आत्महत्यांपैकी महाराष्ट्रातील एक शेतकरी आहे. १९९५ ते २००३ या वर्षांत २३,९०२ शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केल्या तर २००३ नंतर ३६,८४८ शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केल्या. देशातील आकडेवारीचा विचार केला तर सर्वसामान्य माणसे सरासरी लाखांतून ११.६ आत्महत्या करतात तर हेच प्रमाण शेतकऱ्यांचे १२.९ असे आहे. हेच प्रमाण महाराष्ट्रामध्ये १५:२९.९ असे आहे. म्हणजे महाराष्ट्रातील सर्वसामान्य समाजापेक्षा दुप्पट शेतकरी समाज आत्महत्या करतो, ही चिंतेची बाब आहे. या आत्महत्या कमी करण्यासाठी कर्जमाफी हा सरळ सोपा मार्ग शासनकर्त्यांनी राबविण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. हा खरोखरच अत्यंत दुर्दैवी विचार म्हणावा लागेल. शेतकऱ्यांचे कर्ज माफ झालेच पाहिजे या विचाराचा मी आहे. परंतु यामुळे प्रश्न सुटणार नाही तर आणखी जटील होईल. खरं तर कर्जमाफी रकमेची गुंतवणूक शेतकऱ्यांना शेतीसाठी आवश्यक असलेल्या मूलभूत सेवा सुविधा पुरवण्यासाठी आणि शेतकऱ्यांचे उत्पादन शाश्वत करण्यासाठी यापूर्वीच उपयोगात आणली असती, तर हा प्रश्न निर्माण झालाच नसता. शेतकरी शेतीमध्ये उत्पादन वाढविण्यासाठी खर्च करेल, कष्ट करेल आणि पाहिजे ते तंत्रज्ञान अवलंब करील. परंतु उत्पादित झालेल्या शेतीमालाला उत्पादन खर्चावर आधारित भाव त्यांना मिळत नाही. प्रत्यक्ष उत्पादन खर्चाबरोबरच शेतकऱ्यांच्या कौटुंबिक गरजा, नैसर्गिक आपत्तीमुळे होणारे नुकसान याचाही विचार उत्पादन खर्चामध्ये गृहीत धरला पाहिजे.

हवामानावर आधारित पीकविमा गरजेचा!

कडधान्ये, तेलबियांची आयात केली जाते. या पिकांचे मोठ्या प्रमाणात क्षेत्र जिरायत भागामध्ये आहे. कडधान्ये, तेलबिया यांना कमीत कमी रु. ५०००/- प्रतिक्व्हिंटल दर मिळाला तर त्यांचे उत्पादन वाढविण्यासाठी शेतकरी नक्कीच प्रयत्न करेल. तसेच ज्वारी, बाजरी, गहू, भात यांना कमीत कमी रु. २०००- २५०० हमीभाव, ऊसाला कमीत कमी ३०००/ टन, कपाशीला कमीत कमी रु. ६०००/ क्विंटल याप्रमाणे दर मिळाले आणि दरवर्षी उत्पादन खर्च आणि वाढणाऱ्या महागाईचा विचार करून शेतीमालाचे भाव वाढविले तर शेतकरी कर्जबाजारी होण्याचे दुष्टचक्र थांबू शकेल. मार्केटबरोबरच मान्सूनचा विचार करण्याची गरज आहे. मान्सून म्हणजे फक्त पाऊस नाही तर संपूर्ण हवामान. कारण पृथ्वीचे तापमान वाढत आहे. वाढलेल्या तापमानामुळे हवामानाचे असंतुलन होऊन पर्जन्यमान, थंडी, वारा, अतिवृष्टी, दुष्काळ यांसारख्या संकटांना शेतकऱ्यांना तोंड द्यावे लागते. अर्थात या समस्या दिवसेंदिवस वाढत जाणार आहेत. अशा या विचित्र हवामानात आणि बदलत्या परिस्थितीमध्ये निसर्गाच्या लहरीपणाने शेतकऱ्यांना शाश्वत उत्पादन मिळणे अवघड होत आहे. याचा विचार करून हवामानावर आधारित पीक विमा योजना राबविणे ही काळाची गरज झाली आहे. तापमान, आर्द्रता आणि पाऊस यामध्ये सरासरीपेक्षा झालेल्या बदलानुसार पिकांच्या होणाऱ्या नुकसानीची रक्कम शेतकऱ्यांना मिळण्याची सोय या योजनेतून होऊ शकेल. म्हणजेच उत्पादनात हवामानामुळे घट आली तर झालेले नुकसान विमा कंपनी परस्पर शेतकऱ्यांच्या खात्यावर वर्ग करू शकेल. त्यासाठी कोणत्याही सर्व्हेची गरज पडणार नाही. हवामान नोंदणी केंद्राकडे उपलब्ध असलेल्या आकडेवारीनुसार ती रक्कम मिळू शकेल. अर्थात यासाठीही अनेक ठिकाणी हवामान नोंदणी केंद्रांची उभारणी करून त्यांचे इंटरनेटद्वारे नेटवर्क करावे लागेल. आजच्या आधुनिक युगामध्ये ही बाब फार अवघड नाही. कृषी विमा योजना एकात्मिक पद्धतीने राबविण्याची गरज आहे. त्यामध्ये पीक, जनावरे यांच्या विम्याबरोबरच शेतकऱ्यांचा विमा यांचा एकत्रित विचार करूनच त्याची अंमलबजावणी होणे गरजेचे आहे. सुनिश्चित भाव आणि हवामान या दोन बाबींपासून शेतकऱ्यांना योग्य ते संरक्षण

मिळाले तर मात्र शेतकरी शेतीचे उत्पादन वाढविण्यासाठी नव्या उमेदीने प्रयत्न करेल. अर्थात शेती व्यवसायाला शाश्वत करून प्रगतीकडे घेऊन जाण्यासाठी इतरही बाबी महत्वाच्या आहेत. याचाही शासनाच्या वतीने वेळोवेळी विचार केला जावा.

पायाभूत सुविधांची उभारणी आवश्यक

भारतीय शेती हा जगातील असा एकमेव व्यवसाय आहे की, ज्यामध्ये सर्वात जास्त खासगी (शेतकऱ्यांची) गुंतवणूक आहे. कृषी विकास ४ टक्के राखण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात शेतीसाठी पायाभूत सेवा-सुविधा उपलब्ध करण्यासाठी कृषिक्षेत्रात भांडवली खर्च वाढविण्याची गरज आहे. सध्या कृषिक्षेत्राच्या सकल भांडवल निर्मितीच्या फक्त १०.२ टक्के निधी शेतीच्या भांडवली खर्चासाठी वापरला जातो. त्याचे प्रमाण १६ टक्क्यांपर्यंत वाढविण्याचे उद्दिष्ट ठेवले जाण्याची गरज आहे. एकूण १६ टक्के रक्कम उपलब्ध झाली तर सरकारी यंत्रणेबरोबरच खासगी यंत्रणेमधूनही मोठ्या प्रमाणात भांडवली खर्च शेतीक्षेत्राच्या पायाभूत सुविधा निर्माण करण्यासाठी उपलब्ध होईल. याचा परिणाम शेती विकास दर वाढविण्याबरोबरच शेतीक्षेत्राला एक चांगली दिशा देऊन शाश्वतता येण्यासाठीही उपयुक्त होईल. पायाभूत भांडवली खर्चामध्ये शेती उत्पादन काढणीपश्चात सोयी सुविधा, (विक्री व्यवस्था, साठवणूक, प्रक्रिया, ग्रेडिंग, पॅकिंग) यावर भर देण्याबरोबरच शेतीक्षेत्रात कुशल मनुष्यबळ निर्मिती, हवामानावर आधारित कृषी संशोधन आणि विस्तार, माहिती तंत्रज्ञान यावरही विशेष भर देण्याची गरज आहे. कृषी निर्यात क्षेत्र (एईझेड) जाहीर करूनही त्याच्या उभारणीसाठी अत्यंत कमी प्रयत्न होत आहेत. एईझेडमधील गुंतवणुकीसाठी खासगी क्षेत्राला विशेष सुविधा पुरविणे गरजेचे आहे. वीज व पाणी या मूलभूत सुविधा खऱ्या अर्थाने शेती आणि शेतीवर आधारित उद्योगासाठी जास्त सक्षम आणि शाश्वत करण्याची गरज आहे. असे झाल्यास अन्नधान्य सुरक्षेचा मोठा प्रश्न भविष्यात उभा राहणार नाही. जगात प्रगतीचा वेग वाढत असताना कृषिक्षेत्राची प्रगती होण्याऐवजी अधोगती होत आहे. यासाठी मोठ्या प्रमाणात भांडवली खर्च शेतीसाठी पाणी आणि वीज या क्षेत्रात करण्याची गरज आहे. या सुविधांसाठी सरकारी भांडवल गुंतवणूक वाढली तरच काही प्रमाणात खासगी संस्था पुढे येऊ शकतात. पाणी व विजेबरोबरच उत्पादन वाढीचा महत्वाचा घटक म्हणजे जमीन. जमिनीची प्रत टिकविणेसाठी तिची तपासणी होणे महत्वाचे आहे. कृषी विकासाच्या दृष्टीने अर्थसंकल्पातील तरतुदी जास्त वाटत असल्या तरीही देशातील १२ कोटी शेतकऱ्यांचा विचार केला तर उपलब्ध रक्कम अगदीच नगण्य आहे, हे सहज लक्षात येते.

शेतीला उद्योगाची प्रतिष्ठा लाभावी...

भविष्यात शेतीला प्राधान्यक्रम देऊन शेतीमध्येच जास्त गुंतवणूक केली नाही तर मात्र शेती करण्यासाठी कोणीही पुढे येणार नाही. शेतीला पहिल्यासारखी प्रतिष्ठा पुन्हा मिळवून देण्याची गरज आहे. उच्च शेती, मध्यम व्यापार आणि कनिष्ठ नोकरी यासारखी प्रतिष्ठा शेतीला मिळण्यासाठी कृषिक्षेत्रात भरीव आर्थिक, सामाजिक आणि शैक्षणिक क्रांती होण्याची गरज आहे; तरच देशातील जनतेला दोन वेळचे अन्न मिळणे शक्य होईल. तरच देश अन्नधान्याच्या बाबतीत स्वावलंबी होईल. शेतकरी कर्ज बुडवतो अशी हेटाळणी थांबली पाहिजे. शेतकरी कर्जबाजारी झाला म्हणून त्याचे कर्ज माफ केल्याची उपकाराची भाषा थांबविली पाहिजे. खरं तर शेतकऱ्यांना मिळालेल्या शेतीच्या मालाचा विचार केला तर आजपर्यंत शेतकऱ्यांनीच शासन व समाजाला मदत केलेली आहे. तो उन्हात कष्ट करतो, पाणी भरतो, शेण उचलतो म्हणजे त्याचे काम कमी प्रतीचे होऊच शकत नाही. तो अन्नदाता आहे म्हणून त्याला योग्य ती प्रतिष्ठा आणि आत्मसन्मान मिळाला पाहिजे. तो मिळाला तरच शेती व्यवसायाला एक नवी उमेद, एक नवीन दिशा, एक नवीन आशा मिळेल; तरच शेतीच्या विकासाचा दर ४ टक्क्यांपर्यंत वाढविता येईल; तरच बदलत्या नैसर्गिक वातावरणातही तो शाश्वत उत्पादन घेऊन देशाला अन्नधान्याच्या बाबतीत स्वावलंबी करू शकतो. त्यासाठी सर्वांच्या एकत्रित प्रयत्नांची गरज आहे. शासनाबरोबरच समाजानेही संघटित प्रयत्न करून यापुढील काळात शेतकरी कर्जबाजारी होऊन आत्महत्या करणार नाही याची काळजी घेण्याची गरज आहे. शेतकरी कर्जबाजारी झाला म्हणून त्याला त्यातून बाहेर काढण्यासाठी पॅकेजची गरज पडू नये, त्याला कोणाच्या मदतीची गरज पडू नये. त्याला त्यांच्या हक्काचा आणि कष्टाचा पुरेसा मोबदला मिळावा हीच अपेक्षा. ■

हे मासिक **मालक, मुद्रक, प्रकाशक संजय भास्कर पवार** यांनी निर्मल ऑफसेट प्रा.लि., बी २७, एम.आय.डी.सी. माळेगाव, ता. सिन्नर, जि. नाशिक येथे छापून ४, मिथिला अपार्टमेंट, आकाशवाणी केंद्राजवळ, दातेनगर, गंगापूर रोड, नाशिक- ४२२०१३ येथे प्रकाशित केले.

संपादक : डॉ. भास्कर गायकवाड.

* या अंकातील लेखांशी संपादक मंडळ सहमत असेलच असे नाही.